

El *carbó* (del blat)

(ALDC, IV, 801. El *carbó* del blat)

El concepte es refereix a ‘malaltia de certes gramínies produïda per fongs, que es manifesta en forma de pols negra, carbonosa’. Les motivacions depenen de la idea de:

- 1) ‘llenya de combustió incompleta, esdevinguda negra’: *carbó* (var. *carbonillo* 149, 153, 188 ← cast. o arag.) i formes verbals com *carbonar-se* 7, 11, 15, 16, 19, 22, 24-26, 31, 33, 34, 36, 37, 42, 43, 46, 47, 52, 55, *carborar-se* 21, per assimilació a la ròtica, *acarbonar-se* 39, 56, amb pròtesi vocàlica, *escarbonar-se* 42, amb canvi de prefix, *carbonitzar-se* 92, amb el suf. *-itzar*; *ti[s]ó* (var. *ti[z]ó* 157, 176, *ti[s]a* 190; *ati[s]onat* 175), de l’arag. *tizón* (< llat. TITIONE): la procedència forana es dedueix per la [s] sorda i perquè el resultat cat. del mot llatí és *tió*;
- 2) ‘polsim negre’: *mascara*, d’origen incert, pròpiament ‘polsim negre de què es cobreixen les xemeneies’ (der. dim. *mascaró*; *mascarell* 70-72; *mascarilla* 160; forma verbal *mascarar-se* 73); *tabaco* (← cast.), per comparació amb el *tabac de muntanya* o *tabac de pastor* ‘àrnica’, car les seves flors fan un polsim que produeix l’esternut;
- 3) ‘color negre’: *negrelló* 185 (var. *negreió* 80, 81, amb iodització), amb doble sufix [-*ell* + -*ó*], *negrella* 182; adj. substantivat *negra* [f.] 188; *negrillo* 155, *negrilla* i

negrillar-se 166 (← cast. o arag.); *fumar-se* 17, a partir de ‘ennegrir-se per acció del fum’;

- 4) ‘privació’: *orb*, del llat. ŪRBUS que significava ‘privat [dels pares, dels fills]’ i després ‘cec’, i que, des de contextos com el mall. *cabra orba* ‘cabra que no fa llet’, sembla que aquell mot hauria heretat del llatí el primer sentit també per a designar el ‘carbó de blat’ o d’un altre cereal (cf. “panís orb”, s. XIV) (var. *ort* 48, 89, per equivalència acústica [b] = [t], *or* 103, per fluctuació del grup final *-rt/-r* [cf. Veny, 2013 a], *orba* [f.] 144, 148, 150, *orbia* 46, 50, amb el suf. *-ia*, com de *ombra, ombria*); *muerbo* és manlleu a l’arag. *muermo*, provinent de *huergo* < *huerbo* (< llat. ŪRBUS), per equivalència acústica i atracció formal de l’homònim *muermo* ‘malaltia de les cavalleries’ (< cast. *muerbo* < llat. MORBUS ‘malaltia’); *morm* 111 en seria una catalanització, si no és una modificació del cat. ant. *morb*. Des d’una òptica geolingüística, *mascara* i *orb* estan repartits pel domini, *carbó* s’estén pel cat. or. peninsular, mentre que *tabaco* ho fa pel nord-occ. i *tisó* i *negrilla*, pel val. Són mots normatius *orb*, *carbó*, *negrelló* i *mascarell*, des del DG₁, 1932.

